

Urszula Żydek-Bednarczuk

Nazewnictwo w twórczości poetyckiej Bolesława Leśmiana

Język Artystyczny 3, 127-139

1985

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Nazewnictwo w twórczości poetyckiej Bolesława Leśmiana

Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza nazewnictwa w poezji Bolesława Leśmiana. Stanowi ona opis lingwistyczny nazw własnych oraz jest próbą określenia sposobów występowania i funkcjonowania nazw na tle poetyki dzieła. Materiału onomastycznego dostarczyły następujące zbiory poezji: *Sad rozstajny* (1912), *Łąka* (1920), *Napój cienisty* (1936), *Dziejba leśna* (1938)¹.

Nazwa własna w poezji jest zjawiskiem językowym, które ściśle wiąże się z warstwą stylistyczną utworu. Należy więc na równi traktować opis jej struktury², funkcji³ i znaczenia. Nazewnictwo w twórczości Leśmiana ma ścisły związek z poszukiwaniami językowymi poety, jego światopoglądem i ogromną kulturą literacką. Możemy mówić o dwóch zasadniczych źródłach nazewnictwa. Są to:

A. Nazwy autentyczne — nazwy zaświadczone w pozaliterackiej i literackiej rzeczywistości językowej:

1. W funkcji identycznej jak w rzeczywistości i innych dziełach literackich (oznaczają te same desygnaty):

a) bez przekształceń słowotwórczych

typ: $N_1 + K_z \rightarrow N_p$;

b) derywaty słowotwórcze

typ: $(N_1 + D) + K_z \rightarrow N_p$,

$(N_1 + S) + K_z \rightarrow N_p$.

2. W funkcji zmienionej (oznaczają desygnaty inne)

¹ B. Leśmian: *Poezje*. Wyd. 2. Warszawa 1975.

² S.K. Papierkowski: *Bolesław Leśmian. Studium językowe*. Lublin 1964, s. 35—203.

³ A. Wilkoń: *Nazewnictwo w utworach Stefana Żeromskiego*. Wrocław 1970, s. 83.

a) bez przekształceń słowotwórczych

typ: $N_1 + K_z \rightarrow N_{p2}$.

B. Nazwy nieautentyczne — nazwy nie zaświadczone w rzeczywistości pozaliterackiej, stworzone na użytek danego dzieła poetyckiego:

1. Wzorowane formalnie i przejrzyste semantycznie — tzw. nazwy realistyczne:

a) bez przekształceń słowotwórczych

typ: $N_2 + K_z \rightarrow N_p$,

$n + K_z \rightarrow N_p$;

b) derywaty słowotwórcze

typ: $(n + S) + K_z \rightarrow N_p$,

$(n + Par) + K_z \rightarrow N_p$,

$(P + n) + K_z \rightarrow N_p$,

$(P + n + S) + K_z \rightarrow N_p$,

$n + (i, y) + n + K_z \rightarrow N_p$ złożenie,

$(n + n) + K_z \rightarrow N_p$ zestawienie.

2. Nie wzorowane formalnie i przejrzyste semantycznie (nazwy sztuczne):

a) bez przekształceń słowotwórczych

typ: $N_2 + K_z \rightarrow N_p$,

$n_2 + K_z \rightarrow N_p$.

W klasyfikacji zastosowano następujące symbole:

N_1 — nazwa własna w rzeczywistości,

N_2 — nazwa własna nie zaświadczona w rzeczywistości,

K_z — kontekst znaczeniowy,

N_p — nazwa własna w dziele poetyckim,

N_{p2} — nazwa własna oznaczająca inny desygnat niż w rzeczywistości, uzasadniona kontekstem znaczeniowym K_z ,

n — nazwa pospolita,

n_2 — nazwa pospolita nie zaświadczona w rzeczywistości,

S — derywacja sufiksalna,

D — derywacja dezintegralna,

Par — derywacja paradygmatyczna,

P — derywacja perfiksalna.

NAZWY AUTENTYCZNE

Grupę nazw autentycznych tworzą nazwy przejęte z istniejącego zasobu słownictwa w celu oznaczenia fikcyjnych miejsc i postaci. Znaczący jest tu moment inwencji językowej poety, polegający na wyborze określonego typu nazwy. Są to nazwy topograficzne, które w kontekście oznaczają te same desygnaty, co w rzeczywistości. Należą do struktury

$$N_1 + K_z \rightarrow N_p,$$

np.: *Europa, Egipt, Paryż, Bagdad, Pniewo, Czarnolas, Wenus, Jowisz, Saturn, Mars, Neptun, Wielka Niedźwiedzica*. W tekście poetyckim pełnią funkcję lokalizacyjną:

Widzimy gwiazdy, jak skrzą się i świecą
[. . . . .]
Wenus płonąca — sobie i nikomu
Światłem, co w źdźble tai czar ogromu!..
O, tak!.. I ujrzeć tam, gdzie duchom — droga,
Na gwiazd siedmiorgu *Wielkiej Niedźwiedzicy*
(*Oczy w niebiosach*, s. 73)

A co jutro? — Jest wróżka w *Paryżu* i *Pniewie*,
I już wszystkim wiadomo — [...]
(*Pejzaż współczesny*, s. 289)

Nazwy miejscowe występują w kontekście poetyckim z nazwami osobowymi. Tworzą jednorodne pole semantyczne uzasadniające autentyczność nazw, np.:

Chciałem razem z *Magami* iść w świat, niepodobny
[. . . . .]
I światła w *Bogu* ślepych oknach *Betleemu*.
[. . . . .]
Gdzie *Maryja*? [...]
(*Betleem*, s. 316)

Słynny w całym *Bagdadzie* z rycerskiej ogłady
[. . . . .]
Sidi-Numan przeklina szcęk owej godziny,
(*Sidi-Nauman*, s. 69)

Kleopatra
Wśród nich pięknej jaśnieje *Egiptu* królowa,
(*Kleopatra*, s. 198)

Urszula Kochanowska
Wszystko było tak samo, jak tam — w *Czarnolasie!*" —
(*Urszula Kochanowska*, s. 261)

Umieszczenie treści utworu poetyckiego w określonym miejscu, czasie dokonuje poeta przez wybór nazwy geograficznej i łączy ją z odpowiednią nazwą osobową.

Następną grupę należącą do typu: $N_1 + K_z \rightarrow N_p$ tworzą nazwy osobowe. Występują tutaj imiona:

- postaci historycznych: *Urszula Kochanowska, Kleopatra*;
- kalendarzowe, związane z kręgiem biblijnym: *Maryja, Magdalena, Eliasz, Makary, Anna*;
- tradycyjne — ludowe: *Maciej, Marcin, Jadwiga, Mateusz*;

- występujące w literackich utworach ludowych: *Alcabon, Migoń, Świdryga, Midryga*;
- postaci literatury Wschodu: *Indra, Amina, Dżananda, Budda, Allach, Sidi-Numan, Sindbad, Pururawa, Urwasi*;
- mitologiczne: *Asoka, Akteon*;
- postaci z literatury europejskiej: *Kopciuszek, Don Żuan, Don Kichot, Osjan*.

Imiona ludowe oraz orientalne wskazują na pochodzenie i przynależność narodową, postacie literackie natomiast pełnią najczęściej funkcję aluzyjną, np.:

Zbladła twarz *Don Żuana*, gdy w ulicznym mroku
Spotkał swój własny pogrzeb, i przynaglił kroku.

(*Don Żuan*, s. 361)

Dwa początkowe wersy utworu zarysowują od razu motyw spotykany w wątkach baśniowych, który zostaje skojarzony z wątkiem czysto literackim. Paradoks podwójnego istnienia (w trumnie i poza nią) oraz przeżycia pośmiertne zmarłego *Don Żuana* to zewnętrzna modyfikacja dwóch zespolonych wątków.

Gdy *Kopciuszek* łachmanów rozmarzonym zgrzebiem
W balu niedostępnego wdumał się przepychy,
Wróżka, lecąca jutra niepewnym śródniebiem,
Nagle przed nim stanęła. [...]

(*Kopciuszek*, s. 252)

Kopciuszek — postać baśniowa została przywołana w formie aluzji. Część pierwsza utworu jest streszczeniem baśni, następna zaś stanowi literacko przetworzony wątek baśniowy.

Kolejną grupę tworzą nazwy własne przekształcone słowotwórczo:

$$\begin{aligned}(N_1 + D) + K_z &\rightarrow N_p, \\ (N_1 + S) + K_z &\rightarrow N_p.\end{aligned}$$

Cechą charakterystyczną w rozpatrywanych przykładach jest zjawisko „ucięć”, czyli dezintegracja. Derywację, której towarzyszy uszczuplenie tematu o jakiś element, nazwano derywacją dezintegracyjną⁴. Pniem staje się zwykle fragment imienia pełnego, do którego dodaje się końcówki fleksyjne, lub, częściej, różne przyrostki wraz z końcówkami. Istnieją jednak zasadnicze różnice między ucięciem typu: *Magda* ← *Magdalena* a *Jędrzek* ← *Jędrzej*, *Matysek* ← *Mateusz*, *Magdalena* ← *Magdalena* czy

⁴ R. Grzegorzczkova: *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*. Wyd. 3. Warszawa 1979, s. 17; S. Grabias: *O ekspresywności języka. Ekspresja a słowotwórstwo*. Lublin 1981, s. 99–115.

Kachna ← *Katarzyna*. Cechą wspólną przytoczonych derywatów, które można traktować jako wytwory odrębnych typów procesów derywacyjnych, jest zawsze „ucięcie”. Takie uszczuplone formacje nabierają najczęściej nacechowania gwarowego. Imiona ludowe spełniają w utworze funkcję socjologiczną, która wskazuje na przynależność społeczną bohaterów. Typowe imiona wiejskie pełnią niekiedy funkcję nazw oznaczających całe środowisko. Tam, gdzie poeta odchodzi od nazw szczególnie semantycznie znaczących, bywa w określeniach powściągliwy i anonimowy, wtedy używa wyrazu pospolitego, np. *dziewczyzna*, *parobczak*. Formy: *Magdzin*, *Jadwiżyn*, *Matyskowe* w kontekście poetyckim *portki Magdzinego chłopca*, *szkielet Jadwiżyn*, *Matyskowe granie*, powstały w wyniku sufiksacji form rzeczownikowych. Rezultatem są przymiotniki dzierzawcze od imion osób. W kontekście nazwa własna pełni — obok funkcji treściowej — funkcję emocjonalną, ujawniającą uczuciowy stosunek autora do poetyckiej postaci. Ekspresywność (najczęściej ironię, pogardę) osiąga Leśmian nie tylko dzięki znaczeniu nazwy pospolitej motywującej nazwę własną, ale także dzięki towarzyszącym przekształceniom słowotwórczym.

Nazwy autentyczne, które występują w funkcji zmienionej, tzn. nie reprezentują tych samych desygnatów, co w rzeczywistości, mają strukturę: $N_1 + K_z \rightarrow N_{p2}$. Są to nazwy: *Synaj*, *Golgota*. Gdyby występowały w funkcji identycznej, jak w rzeczywistości, musiałyby być nazwami topograficznymi bądź kulturowymi (krąg biblijny). Kontekst poetycki, w którym występują nazwy, wskazuje na przenośnię, np.:

Lecz nie śmiem do podziemnej zaglądać *Golgoty*,

(*Do siostry*, s. 312)

Z moich marzeń *Synaju*, gdzie ukryty piszę

(*Epilog*, s. 40)

W użyciu nazw autentycznych dominują trzy kręgi tematyczne: orientalny, ludowy i literacki. *Sidi-Numan*, *Indra* to postacie z baśni *Tysiąca i jednej nocy*. *Pururawa* i *Urwasi* są bohaterami indyjskiej bajki opowiadającej o miłości króla *Pururawasa* do pięknej boginki *Urwasi*⁵.

W kręgu ludowym da się wyróżnić zestaw imion o charakterze gwarowym⁶, których brzmienie jest nacechowane dialektycznie, jak i nazwy autentyczne, zaczerpnięte z ludowych pieśni. W zbiorze pieśni Kolberga⁷ czytamy:

⁵ J. Krzyżanowski: *Polska bajka ludowa w układzie systematycznym*. Cz. 2: *Baśń magiczna*. Warszawa 1947.

⁶ J. S. Bystron: *Księga imion w Polsce używanych*. Warszawa 1938, s. 65—68.

⁷ O. Kolberg: *Pieśni ludu polskiego. Lubelskie*. Seria 17. Cz. 2, nr 177. Warszawa 1884, s. 58.

A tam w mieście kamienicy
 Tańcowali rzemieślnicy
 [. . . . .]
 I *Swidryga i Midryga*

Nazwisko *Migoń* pojawia się w *Słowniku gwar polskich*⁸. Zostało zaczerpnięte z gadki ludowej. Nie znajdujemy nazwiska jego partnera *Jawrzona*. Wydaje się, że wykorzystał Leśmian podobieństwo fonetyczne i gwarowego *Wawrzona* zastąpił *Jawrzonem*. Dość niezwykle brzmiące imię *Alcabon* zanotowane zostało w pieśni ludowej z okolic Pińczowa⁹.

W trzecim kręgu pojawiają się bohaterowie słynnych dzieł literatury europejskiej: *Don Kichot*, *Don Juan*, *Osjan*, czy postacie mitologiczne: *Akteon*, *Asoka*.

Przytoczone nazwy topograficzne i osobowe najbardziej niezwykle, często brzmiące jak swobodny pomysł poety, zostały zaczerpnięte z rzeczywistości. Dla Leśmiana wiedza o kulturze Wschodu, zainteresowanie folklorem czy mitologią to źródła, z których artysta czerpie nazwy własne. W utworze literackim otoczone kontekstem poetyckim tworzą nową jakość artystyczną. Mają ten sam desygnat, co w rzeczywistości, bądź są jedynie impulsem, tłem, nastrojem wykorzystanym do przekazania własnych treści i zamiarów.

NAZWY NIEAUTENTYCZNE

Bolesław Leśmian wykazuje w swoich utworach poetyckich inwencję onomastyczną. Tworzy wiele nazw własnych osobowych i miejscowych, nadaje imiona ludziom, zjawiskom, rzekom. Nowe nazwy własne nie występują w rzeczywistości pozaliterackiej. Poeta tworzy je na użytek danego dzieła literackiego, a funkcjonowanie ich ściśle wiąże się z kontekstem poetyckim.

1. Pierwszą grupę stanowią nazwy wzorowane formalnie i przejrzyste semantycznie, czyli odnoszą się do nazw naśladujących budowę nazw autentycznych, utworzonych według wzoru formalnego nazw istniejących, np.:

$$(N_2 + S) + K_r \rightarrow N_p,$$

$$Tyk + icz \rightarrow Tykicz.$$

We wsi naszej jest jedna rzeka bardzo błada,
 [. . . . .]

⁸ S. Karłowicz: *Słownik gwar polskich*. T. 3. Kraków 1907, s. 162.

⁹ W. Siarkowski: *Materiały do etnografii ludu polskiego z okolic Pińczowa*. W: *Zbiór wiadomości do antropografii krajowej*. T. 9. Kraków 1855, s. 57. Odsyłacz do tego źródła i hasło *Alcabon* znajduje się także w: S. Karłowicz: *Słownik gwar...*, T. 1, s. 10.

„Trudno dać imię temu, co w dalekość płynie...
Mówią jedni, *Tykicz*, [...]

(*Głuchoniema*, s. 34)

Schemat ten realizuje jedna tylko nazwa. *Atlas świata* odnotowuje nazwę zatoki wodnej — *Tyk*¹⁰. Poprzez dodanie formantu *-icz* i włączenie nazwy w kontekst poetycki, nowa nazwa własna nie tylko oznacza, ale i znaczy, pełniąc w tekście funkcję lokalizacyjną i treściową. Możliwa jest także druga motywacja. Nazwa *Tykicz* mogła powstać na zasadzie analogii do nazwy miejscowej *Tylicz*.

Zdecydowana większość nazw własnych w wierszach Leśmiana utworzona została od wyrazów pospolitych według schematu:

$$n + K_z \rightarrow N_p.$$

Sam fakt pisania wyrazu wielką czy małą literą nie może zastąpić teoretycznego uzasadnienia zaklasyfikowania wyrazów do kategorii nomen proprium czy appellativum. Decyduje o tym struktura znaczenia wyrazu. Znaczenie imienia pospolitego obejmuje jedynie wspólne cechy desygnatów tego imienia, nigdy zaś nie obejmuje cech, które przysługują wyłącznie jednemu desygnatowi. Jeśli włączymy indywidualne cechy przedmiotu do znaczenia nazwy tego przedmiotu, opowiadamy się przez to samo jednoznacznie za tym, że nazwa owa jest imieniem własnym tego przedmiotu¹¹. Wyraz pospolity przechodzi do kategorii nazw własnych, łącząc funkcję nominatywną nazwy własnej z pewnego rodzaju komunikowaniem znaczenia (funkcja apelatywna). Należą tu nazwy: *Łąka, Maj, Czerwiec, Dziewczyzna, Wieczór, Noc, Męka, Tęsknota, Wichra, Mgła, Tuman, Lew, Jaguar*. W wielu utworach kontekst poetycki uzasadnia funkcjonowanie nazwy własnej, np.:

Kimkolwiek jesteś — czy *Lwem* niewidzialnym,
Czy wszechobecnym raczej *Jaguarem* —

(*Pantera*, s. 68)

Nazwy te poddane animizacji tworzą kreacje artystyczne oscylujące między możliwościami wszechobecnego „bóstwa” a jego kolejnymi wcieleniami: *Lwa, Jaguara*.

Realistyczny charakter mają nazwy nadawane postaciom pojawiającym się w poetyckim świecie Leśmiana. Materiał onomastyczny czerpał poeta ze słownictwa potocznego i przez derywację słowotwórczą nadawał nazwom nową jakość semantyczną. Za pomocą sufiksacji i przez analogię do budowy innych wyrazów utworzone zostały nazwy według typu

¹⁰ *Atlas świata*. Warszawa 1962. Zaliv Tyk. ZSRR 215. C11.

¹¹ J. Sławiński: *Semantyka poetycka Leśmiana*. W: *Studia o Leśmianie*. Red. M. Głowiński, J. Sławiński. Warszawa 1971, s. 111.

$$(n + S) + K_z \rightarrow N_p:$$

Zmierzchun (zmierzch) — analogicznie do wyrazu *piastun, zwiastun*;
Srebroń (srebro) — analogicznie do wyrazu *Lisoń*¹².

Nazwa ta wskazuje na charakterystyczną cechę nosiciela nazwy.

Nazwa *Ciszyczna* prawdopodobnie wiąże się z poetycką postacią żyjącą w wszechświecie.

I spełniło się... *Eliasz* czuł przez jedną chwilę,
 Że spełniło się właśnie... I czuł tylko tyle...
 Pochłonęła go drętwa i pusta *Ciszyczna*.

(*Eliasz*, s. 336)

Księżycówna zaś jest córką księżycy:

A w miłowaniu — nikt mi nie dorówna,
 Chyba że serce zbezładni tęsknota,
 Cóрка księżycy — błada *Księżycówna!*...

(*Nieznana podróż Stribada-Zeglarza*, s. 88)

Według zapisów etnograficznych, pod nazwą *Południcy* rozumiał lud złośliwego demona w postaci kobiety nakazującej tańczyć napotkanym osobom¹³. *Istnieniowiec (istnienie)*, *Znikomek (znikomy)* to Leśmianowskie zjawy, które w kontekście poetyckim pełnią funkcję treściową:

Co siebie własnym snem przerasta,
 Więc mu istnienia w srebrze — nie broń!

To — niepoprawny *Istnieniowiec!*

(*Srebroń*, s. 250)

W cienistym istnień bezładzie *Znikomek* błąka się skocznie.

[. . . . . : . . . . .]

I nie wie, który z tych światów jest rzeczywisty — zaocznie?

(*Znikomek*, s. 248)

Nazwy osobowe *Bajdata* i *Śnisko* należą do form odapelatywnych. Odnotowane zostały w słowniku Karłowicza¹⁴: *bajdata* 'człowiek niezgrabny, niedoługa', *śnisko* 'senne marzenie'. Forma pierwsza zbudowana jest z rdzenia *bajdać, bajać*. Poza rdzeniem wyrazistą funkcję stylistyczną pełni przyrostek *-ata*, służący do tworzenia formacji pejoratywnych, odwerbalnych, szczególnie w gwarach. Leśmian często sięgał do pospolitych nazw gwarowych, nadając im szczególnie sens i intencję. Podobną

¹² A. Wilkoń: *Nazwy osobowe typu: „Bystroń”, „Pigoń”, „Dobronia” w języku polskim*. W: „Prace Językoznawcze”. Z. 42. Kraków 1974, s. 113—159.

¹³ K. Moszyński: *Kultura ludowa Słowian. Kultura duchowa*. Cz. 2, z. 1. Kraków 1934, s. 646.

¹⁴ S. Karłowicz: *Słownik gwar...* T. 1, s. 396.

formę ma nazwa *Dusiołek*, która odnotowana jest w *Słowniku gwar polskich*¹⁵, jako *dusioł*, *dusiciel*, *dušiec*.

Schemat

$$(n + Par) + K_z \rightarrow N_p$$

reprezentuje tylko jedna nazwa: *Smiercie*. W wyniku derywacji paradygmatycznej¹⁶ nastąpiła zmiana liczby z pojedynczej na mnogą. W literaturze:

Chodzą *Smiercie* po słonecznej stronie,
Trzymający się wzajem za dłonie.

(*Smiercie*, s. 143)

Smiercie to postaci ożywione, występujące w dawnych pieśniach pogrzebowych.

W dziele artystycznym znaczenie nadaje nie tylko sam wyraz, ale często jego kontekst. Działa tu prawo wyobraźni, rzecz wyobraźni, jako główny wyróżnik poezji. Każda nazwa utworzona z apelatywu odrywa się od podłoża i ma własną zobiektywizowaną konstrukcję, własne prawo istnienia i oddziaływania. Nazwy te pełnią funkcję treściową, polegającą na charakteryzowaniu postaci. Prymitywny świat zapelniają Leśmianowskie twory, których znaczenie możemy odczytać w ścisłym związku z kontekstem poetyckim, np.:

Księżyc — to wioska ogromniasta,
Gdzie ciszę ciuła brat mój — *Srebroń*,
[. . . . .]
Więc mu istnienia w srebrze — nie broń!

(*Srebroń*, s. 250)

Nazwy: *Pralas*, *Bezbyt*, *Praścieżka*, tworzą strukturę:

$$(P + n) + K_z \rightarrow N_p.$$

Tego typu formacje występujące w literaturze omawia Mieczysław Karaś¹⁷. W twórczości Leśmiana nazwy te zostały nadane postaciom. Kontekst poetycki pozwala określić treściową i często aluzyjną funkcję nazw. Upostaciowione i ożywione nazwy ściśle wiążą się z zainteresowaniami filozoficznymi poety¹⁸. Wersja powrotu w pierwotność historyczną, łącz-

¹⁵ Ibidem, s. 396.

¹⁶ S. Grabias: *O ekspresywności...*, s. 106.

¹⁷ M. Karaś: *Nazwy miejscowe typu: „Podgóra”, „Zalas” w języku polskim i innych językach słowiańskich*. W: „Prace Onomastyczne”. Nr 1. Wrocław 1955, s. 17—77.

¹⁸ Por. A. Sandauer: *Filozofia Leśmiana*. W: *Moje odchylenia*. Kraków 1956, s. 90.

ność z naturą jako akt poznawczy wiąże się z przyrodą. Stąd pojawiają się prefiksy: *pra-*, *bez-*, *nie-*.

Typ

$$(P + n + S) + K_z \rightarrow N_p$$

tworzy nazwa *Pozorzanin*. Obok zabiegów prefiksacji dołączono sufiksację nazwy pospolitej.

Schemat

$$n + (i, y) + n + K_z \rightarrow N_p \text{ złożenie}$$

jest wzorowany na konstrukcjach złożzeń. Powstały w ten sposób nazwy: *Płaczubóg*, *Snigrobek*, pełniące funkcję treściową, przy czym dodatkowo w nazwie *Snigrobek* drugi człon poddano sufiksacji.

Typ

$$(n + n) + K_z \rightarrow N_p \text{ zestawienie}$$

wzorowany jest na zestawieniach, np.: *Nowy Targ*, *Morze Czarne*. Należą tu nazwy: *Senna Fala*, *Dumna Woda*, *Czarne Wyspy*. Pierwszy człon wskazuje na charakter desygnatu. W kontekście poetyckim nazwy te oznaczają byty przyrody i pełnią funkcję lokalizacyjną. W innym kontekście poetyckim mieszczą się nazwy zestawienia prezentujące nazwy osobowe, np.: *Człowiek Śmiechu*, *Pan Chmura*, *Pan Błyszczczyński*, *Wół Wiosnowaty*. Semantycznie zastosowano tu możliwość przeniesienia dwóch wyrazów o funkcji nieonomastycznej na płaszczyznę onomastyczną, z jednoczesnym nadaniem wyrazowi nowego znaczenia. Jednakże identyczne brzmienie nazwy pospolitej i nazwy własnej powoduje, że znaczenie apelatywne pozostaje jakby w tle nazwy własnej. Dodatkowo potwierdza to kontekst poetycki:

Za duży — dla litości, dla snu — zbyt brzuchaty...

A że zemdlął na wiosnę — zwie się *Wiosnowaty*.

(*Wół Wiosnowaty*, s. 280)

2. Do nazw nieautentycznych należą nazwy nie wzorowane formalnie i przejrzyste semantycznie, przy czym znaczenie ich zawsze wyjaśnia kontekst poetycki. Określamy je jako nazwy sztuczne. Podstawą jest znacząca zbitka głosek. Nazwy wykazują odautorski rodowód i utworzone są według schematu:

$$N_2 + K_z \rightarrow N_p,$$

$$n_2 + K_z \rightarrow N_p,$$

np.: *Hiranjawati*, w utworze to nazwa wodna o funkcji lokalizacyjnej:

U wód *Hiranjawati* — nad brzegiem żaloby

Polegli Budda, trafiony mgłą ślepej choroby.

(*U wód Hiranjawati*, s. 375)

Kantaki — to prawdopodobnie nazwa własna konia, o funkcji treściowej:

Pamiętam, jak bystrego dosiadłem *Kantaki*,
By odjechać na zawsze w ten świat byle jaki —

(*U wód Hiranjawati*, s. 375)

Czmur, nazwa osobowa zjawy leśnej, pełni w kontekście poetyckim funkcję treściową:

[...] W kniejach leśnych, w przepaściach paprotnych
Mieszka *Czmur* — wpośród czarów dzikich i samotnych —

(*Dwaj Macieje*, s. 337)

Amazarak, *Azaradel* to nazwy osobowe o funkcji treściowej. Formacje te mają koloryt wyraźnie onomatopieczny.

Z głębi mroku — najdalszych zmierzchów grobowca — wylaniają się nagle
dwie nieokreślone w swych zarysach postaci [...]

To — *Amazarak* i *Azaradel*

(*Makary*, s. 381)

Z przeglądu schematów ilustrujących powstawanie nazw własnych widać, że prawie wszystkie zawierają element motywacji semantycznej wynikającej z kontekstu poetyckiego. Zarówno w przypadku nazw własnych, jak i pospolitych o wyborze spośród istniejącego zasobu leksykalnego decydują nie tylko względy językowe, ale także elementy biograficzne poety. Sam Leśmian mówił w wywiadzie udzielonym Edwardowi Boye¹⁹: „Ta niepojęta zieloność to Ukraina, gdzie się wychowałem [...] Humańszczyzna i Białocerkiewszczyzna, Zofiówka i Szam [...] Dziwni byli ludzie na tej Ukrainie, równie dzicy jak zieleń tamtejsza.” Także postaciapełniające świat poety mają źródło w biografii: „Gdzież bowiem jak nie w Rosji [...] powstał kult bożych opętańców, żebraków zwanych jurodiwymi.” Stąd też bierze początek zainteresowanie folklorem i animizmem, krąg nazw związanych z pierwotną naturą łączy się z kręgiem ludowym. Każda postać w twórczości Leśmiana ma tylko własne znaczenie i należy do potęg, które ją tworzyły. Sięga poeta w twórczości do prymitywnej fantazji, którą cechuje animizm, najpierwotniejsza i bezbożna forma religii. Z tych fonemów przyrody dopiero później wylania się świat i bogowie. By sięgnąć w tę przeszłość, w najdawniejsze stany przyrody, jej zmierzchy i noce, tworzy Leśmian upersonifikowane postaci: *Zmierzchuna*, *Srebronia*, *Śnigrobka*, *Płaczyboga*, *Istnieniowca*. W poezji wyzyskuje naturalne tendencje języka, które wiążą się z koncepcją filozoficzną. Obszar penetracji poety ogranicza się do

¹⁹ J. Trznadel: *Twórczość Leśmiana (Próba przekroju)*. Warszawa 1964, s. 69—87.

poziomu słowa, sama zaś penetracja polega na rozłożeniu struktury słowa i dotarciu do wewnętrznych relacji między częstkami morfologicznymi. Wyzyskuje poeta nazwy własne i pospolite, aby przez derywację słowotwórczą i kontekst poetycki nadać im nową jakość. Leśmian był świadomy genetycznego związku nazewnictwa z wyrazami pospolitymi. Wiedział o tym, że nazwa w swej genezie jest tworem znaczącym. Wykorzystywał zasoby osobowego nazewnictwa ludowego i potrafił w doskonały sposób przekształcić gwarowe nazwy pospolite, tworząc postacie *Bajdały* czy *Dusiołka*.

Przedstawione nazwy własne pozwalają na wysunięcie kilku końcowych wniosków dotyczących twórczości poetyckiej Bolesława Leśmiana. Z punktu widzenia semantyki nazwy własne można uszeregować w trzy kręgi tematyczne: ludowy, orientalny i pierwotny. Nazwy autentyczne mają swoje źródło przede wszystkim w kręgu folklorystycznym. Są to nazwy osobowe bez przekształceń słowotwórczych i derywaty słowotwórcze. W utworach poetyckich pełnią funkcję socjologiczną, treściową i ekspresywną. W kręgu orientalnym mieszczą się osobowe i topograficzne nazwy autentyczne. Mają formę wyrazów bez przekształceń słowotwórczych i pełnią funkcję lokalizacyjną. Na szczególną uwagę zasługuje grupa nazw nieautentycznych. Wiąże się ona z kręgiem pierwotnym. Animizm Leśmiana był sprecyzowaną koncepcją intelektualną, stąd utworzone neologizmy nie są zbitką nic nie znaczących głosek. Podstawą do utworzenia nazw własnych były najczęściej potoczne wyrazy gwarowe. Wiele jest nazw zapożyczonych z dzieł literackich, co świadczy o ogromnej kulturze literackiej Leśmiana.

Уршуля Жидэк-Беднарчук

ОНОМАСИОЛОГИЯ В ПОЭТИЧЕСКОМ ТВОРЧЕСТВЕ БОЛЕСЛАВА ЛЕСЬМЯНА

Резюме

В статье анализируется ономасиология в поэтическом творчестве Болеслава Лесьмяна. В первой части представлено лингвистическое описание собственных имен, а во второй части автор делает попытку определить способы использования и функционирования названий на фоне поэтического произведения. Выделены две группы названий:

А. Аутентичные — названия, засвидетельствованные в литературной и не-литературной языковой действительности;

Б. Неаутентичные — названия, образованные поэтом.

При помощи структурного критерия материал разделен на слова без словообразовательных трансформаций и на словообразовательные дериваты.

Имена собственные образуют три семантических круга: народный, ориентальный, первичный. В контексте поэтического произведения имена исполняют функции: локализационную, социологическую, намекающую, содержательную и экспрессивную.

Urszula Żydek-Bednarczuk

ONOMASTICS IN BOLESŁAW LEŚMIAN'S POETICAL OUTPUT

Summary

The paper analyzes onomastics in Bolesław Leśmian's poetical output. The first part is a linguistic description of proper nouns, the second attempts at determining the means of usage and function of names against the background of the poetics of a composition.

There are discerned two groups of names:

- a. genuine — names confirmed in a non-literary and literary linguistic reality;
- b. ungeniune — names coined up by the poet.

Applying a criterion of structure the author discriminates the material into the words without word-formative transformation, and into word-formative derivatives.

Proper names make up three semantic rings: folk, oriental, and aboriginal. Within the context of a poetical composition names perform the functions: locational, sociological, allusional, expressive and contents-involving.

BUS